

SYNAGOGEN DEL 2

Synagogens arkitektur og finansering

Dan-Åke Mattsson

I del 2 vil vi se nærmere på synagogens innvendige og utvendige utforming. I tillegg skal vi drøfte et oppbevaringsrom, eller en plass i synagogen kalt *Geniza*. Vi vil også se på hvordan byggingen og driften av synagogen ble finansiert.

Arkitektur

Det er vanskelig å vite nøyaktig hvordan synagogene i det 1. årh. e.Kr. så ut ettersom de arkeologiske funnene er få, og de som er eksisterende er stort sett bare ruiner. Man kan allikevel trekke noen konklusjoner ved å ta i bruk de få arkeologiske funnene sammen med skrevne kilder.

Utvendig

Det er tydelig at en bygning som skulle fungere som en synagoge ikke nødvendigvis måtte ha et spesielt utseende eller størrelse. Det kommer fram når man sammenligner ruinene i *Masada*, *Gamla* og *Herodium*. Den opprinnelige bygningen i *Masada* var et rektangulært hus med målene 12x15 meter, i *Gamla* måler synagogens hovedrom 19,5x15 meter, mens synagogen i *Herodium* er en ombygget triclinium.¹

Figur 1 Ruin av synagogen i Gamla

Etter å ha studert de ovennevnte arkeologiske funnene, og i tillegg ruinene i *Delos* konkluderer forskeren L. Levine slik: «Dessuten er forskjellene mellom disse bygningene bemerkelsesverdige, og samlet sett gir det et sterkt argument mot antagelsen om en enkelt typologi ... På grunnlag av disse forskjellene vil det virke ganske uberettiget å snakke om en enkelt type synagoge i 'den andre tempelperioden'. Det vi faktisk har er en lang rekke bygninger som kan ha tjent et slikt formål.»²

Innvendig

Når det gjelder arkitekturen innvendig ser det ut som om at synagogene var nokså like. Oppslagsverket *The Encyclopaedia of Judaism* sier: «Det innerste rommet i disse bygningene er ordnet på så å si samme måte. Rommet er rektangulært og omgitt av søyler på tre eller fire av sidene, der det også er rader med benker.»³ Benkene var da plassert slik at det ble et åpent rom i midten av bygningen.

Noen plasser i synagogen var ansett som viktigere enn andre, noe Jesus bemerket da han sa hvor de skriftlærde ville sitte i synagogen: «Pass dere for de skriftlærde!»

¹ Triclinium er betegnelsen på et romersk rom som ble brukt som spisestue. Innredet med tre divaner plassert i en u-form. På denne tiden lå man og spiste.

² Levine (1987) s. 11, 12

³ The Encyclopaedia of Judaism, Bind 4, s. 2565

De vil gjerne gå omkring i lange kapper, motta ærbødige hilsener på torget, **sitte fremst i synagogene.**» (Markus 12:38,39) Talmud forteller om hvordan disse plassene var organisert: «De eldste sitter med ansiktene vendt mot folket ...»⁴

At det var en hierarkisk plassering av forsamlingen kommer også fram av Dødehavstekstene der det blir beskrevet hvordan plasseringen i forsamlingen var ordnet i Qumransamfunnet: «Dette er regelen for Menigheten: Hver mann skal sitte på sin plass. Presten skal sitte fremst, de eldste på andre rad, og deretter resten av folket etter deres rang.»⁵

En av de viktigste gjenstandene i synagogen var arken der man oppbevarte de uvurderlige skriftrullene innpakket i linstoff. I den tidlige synagogen var denne arken transportabel, mens senere ble det laget et spesielt rom for oppbevaring av skriftrullene. (Mer om dette står det om nedenfor)

Ifølge boken *History of the Jewish People* fantes det et podium eller plattform med en talerstol: «For oppleseren og for den som skulle forkynne var det, i hvert fall i de senere tider, et opphøyet område der lesepulten sto. Både [det opphøyde området og lesepulten] er nevnt i den jersalemske Talmud og eksisterte antagelig på nytestamentlig tid.»⁶

Se for deg Jesus i synagogen i sin hjemby Nasaret, der han er kjent som tømmermannens sønn, gå opp på podiet og stille seg ved lesepulten, synagogetjeneren henter Jesaja-rullen fram fra arken, pakker den ut av linkledet og rekker den til Ham. Hvis Jesaja-rullen var en slik som er funnet i Qumran (datert før Jesu tid) måtte han rulle et stykke før han fant det stedet han skulle lese ifra, og så begynner Jesus å lese mens de skriftlærde sitter rettet mot forsamlingen.

«Da han reiste seg for å lese, rakte de ham profeten Jesajas bok. Han åpnet bokrullen og fant stedet der det står skrevet: Herrens Ånd er over meg, for han har salvet meg til å forkynne et godt budskap for fattige. Han har sendt meg for å rope ut fanger skal få frihet og blinde få synet igjen, for å sette undertrykte fri og rope ut et nådens år fra Herren. Så rullet han bokrullen sammen, rakte den til synagogetjeneren og satte seg. Alle i synagogen stirret spent på ham.» (Lukas 4:16-20)

Dekorasjon

Synagogene i det første århundre var sparsomt dekorert noe som skyldes at man overholdt 2. Mosebok 20:4 strengt: «Du skal ikke lage deg noe gudebilde, eller noe slags bilde av det som er oppe i himmelen eller nede på jorden eller i vannet under jorden.» Med tiden ble dette budet ikke oppfattet så strengt, og fra det 3. årh. e.Kr. er det funnet synagoger som er rikt dekorert, til og med motiver av dyrekretsens tegn med solens tegn i midten og nakne menneskekrepper.⁷

Geniza

Når en skriftrull ble slitt eller skadet ble den utskiftet med en ny, mens den gamle ble lagt inn i et oppbevaringsrom kalt *geniza*. I år 1890 ble det gjort et fantastisk funn i Ben Ezra synagogen i Kairo. Da man gravde ut synagogen fant man en *geniza* som inneholdt 90 000 fragmenter og håndskrifter, noen datert til det 6. årh. e.Kr.

⁴ tMeg 4:2, The History of the Jewish people, Bind 2, s. 449

⁵ The History of the Jewish people, Bind I, s. 447

⁶ The History of the Jewish People, Bind II, s. 446. Men det finnes ikke noen arkeologiske funn som viser dette fra den tiden.

⁷ Den Nytestamentlige Historie s. 259,260

Forskeren Paul E. Kahle skriver i boken *The Cairo Geniza*: «Jødene pleide å deponere alle slags skrifter og trykksaker i slike rom som var innrettet i eller i nærheten av deres synagoger. Det var ikke meningen at de skulle oppbevares som i et arkiv, men de skulle være der uten å bli rørt i en viss tid. Jødene var redd for at slike skrifter, som kunne inneholde Guds navn, ellers kunne bli vanhelliget ved å bli misbrukt. Slike skrevne, og senere også trykte, dokumenter ble til sine tider brakt til innviet jord og gravlagt. Slik gikk de til grunne. Det var bare en tilfeldighet at genizaen i Kairo ble glemt og at dens innhold derved unngikk andre genizaers skjebne.»⁸

Figur 2 Ben Ezra synagogen

Figur 3 En mulig Geniza i Masada

Finansiering

Å bygge og vedlikeholde synagogen var en oppgave for forsamlingen og i datidens Palestina ville det si den lokale befolkningen. I *Misjná* blir synagogen omtalt som tilhørende byen på lik linje med de offentlige badene og gatene. Når det gjaldt finansieringen sier oppslagsverket *Theological Dictionary of the New Testament*: «Synagoger ble bygget ved hjelp av fellesfond, enten gjennom skatter eller gaver og legater. I følge Tosefta⁹ kunne enhver jøde bli tvunget til å bidra til oppføringen av en synagoge.»¹⁰

Eksempel på et slikt privat initiativ har vi fra Theodotos-inskripsjonen: «Theodotos, sønn av Vetenos, prest og synagogeforstander, sønn av en synagogeforstander og sønnesøn av en synagogeforstander, oppførte denne synagogen».¹¹

Til og med *ikke-jøder* bidrog til at jødene fikk synagoger, vi har et eksempel på dette omtalt i Luk 7: 2-5: «En offiser der i byen hadde en tjener som var så syk at det stod om livet. Han satte stor pris på denne tjeneren. Da han fikk høre om Jesus, sendte han noen jøder som var medlemmer av byrådet til ham for å be ham komme og redde tjenerens liv. De kom til Jesus og bad ham inntrengende om det. «Han er vel

Figur 3 Theodotos-inskripsjonen

⁸ The Cairo Geniza (1959) s. 4

⁹ Min kommentar: Tosefta betyr supplement eller tillegg og ble sett som et tillegg til *Misjná*

¹⁰ Theological Dictionary of the New Testament, Bind VII, s. 813

¹¹ Biblical Archaeology, s. 240

verd at du gjør dette for ham sa de, for han er en venn av vårt folk, og det er han som har bygd synagogen for oss.»

Selv om det var en sjeldenhet at *ikke-jøder* bygget synagoger til jødene er det også funnet en del inskripsjoner som viser dette. Et eksempel er *Acmonia-inskripsjonen* funnet i Frygia, datert til 1. årh. e.Kr.: «Byggverket ble oppført av Julia Severe. Publius Tyrronios Clados, synagogeforstanderen for alltid, Lucius, sønn av Lucius, synagogeforstanderen, og Popilios Zoticon, styresmann, har renovert [bygningen] av egne midler og fra fellesskapets skattkammer ... Synagogen hedrer disse personene med gullskjold på grunn av deres utmerkede lederskap og deres varme følelser og iver overfor menigheten.»¹².

Det var også mulighet for å gi gaver til synagogen. Det finnes inskripsjoner som viser at personer gav for eksempel skriftruller og lamper som gave.

I den neste delen av denne serien skal vi se nærmere på hva som foregikk i en synagoge på Jesu og apostlenes tid.

Bibliografi

The Ancient Synagogue, The First Thousand Years Levine, L., 2000, Yale University Press. London

Biblical Archaeology Wright, Ernest G, 1962. Westminster Press, University of Michigan, USA

The Cairo Geniza, Kahle, P., 1959, Clarendon Press, Oxford

Coniectanea Biblica New Testament series 37 (CB 37) The Origins of the Synagogue. A Socio-Historical Study. Ed. Anders Runesson, 2001, Almqvist & Wiksell, Stockholm

Coniectanea Biblica New Testament series 39 (CB 39): The Ancient Synagogue From Its Orgins until 200 C.E. Ed. Birger Olsson and Magnus Zetterholm, 2003, Almqvist & Wiksell Stockholm

Den Nytestamentlige Historie. Red. Pedersen Sigfred, 1994, Aarhus Universitetsforlag, Århus

The Encyclopaedia of Judaism. Ed. Jacob Neusner et al, 2005, Brill Leiden, Boston

The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ 175 B.C – A.D. 135, Emil Shürer, A New English Version, Ed. Vermes G., 1986, Clark Ltd, Edinburgh

The Mishna, A New Translation, 1988, Neusner Jacob. Yale University Press, London

The Synagogue in Late Antiquity, Levine, L., 1987, The American School of Oriental Research, Pennsylvania

¹² Levine (2000) s. 111

Theological Dictionary of the New Testament. Ed. Bromiley G., 1971. Eerdmans, Michigan

Kilder bilder

Bilde 1

[File:Gamla Synagogue 00.jpg - Wikimedia Commons](#)

Bilde 1

[File:Ben Ezra Synagogue Interior.jpg - Wikimedia Commons](#)

Bilde 2

https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Synagogue_massada_3.jpg#mw-jump-to-license

Bilde 3

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/4/4d/8V2A3067_%2847715698331%29.jpg/1280px-8V2A3067_%2847715698331%29.jpg